

Wrzosek-Matłowa, Justyna

Kursy informacyjne o Ziemiach Zachodnich Uniwersytetu Jagiellońskiego i Akademii Górniczej w latach 1945-1948

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 34/4, 923-940

1989

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Justyna Wrzosek-Matłowa
(Kraków)

KURSY INFORMACYJNE O ZIEMIACH ZACHODNICH
UNIwersYTETU JagIELLOŃSKIEGO I AkADEMII GóRNICZEJ
W LATACH 1945-48

WSTĘP

Po zakończeniu działań wojennych na terenie Krakowa (19 I 1945) przystąpiono natychmiast do prac mających na celu uruchomienie wszystkich wyższych uczelni. Pracownicy i studenci zabezpieczali budynki, przywracając je do stanu używalności, od razu też rozpoczęły się działania organizacyjne. Już dnia 23 stycznia odbyło się pierwsze w wyzwolonym Krakowie zebranie profesorów i wykładowców Uniwersytetu Jagiellońskiego¹, na którym obecny ówczesny Minister Oświaty dr Stanisław Skrzyszewski przedstawił ogólną sytuację polityczną i omówił sprawy organizacyjne uczelni. Tego samego dnia odbyło się pierwsze powojenne posiedzenie Senatu Akademickiego, bardzo zresztą uszczupłego w wyniku strat wojennych. Na posiedzeniu tym postanowiono uzupełnić skład Senatu, wezwać do pracy dawnych pracowników naukowych (także spoza Krakowa) oraz ogłosić jak najszybciej wpisy studentów.

Następne dni przynosiły powoływanie kolejnych Rad Wydziałów, uruchamianie zakładów naukowych w siedzibach dawnych lub tymczasowych oraz wiele inicjatyw organizacyjnych. Przystępowano do remontu budynków uczelni i adaptacji innych pomieszczeń dla potrzeb dydaktycznych. Prace odbywały się w atmosferze wielkiego zapału i poświęcenia, nie było jeszcze mowy o wynagrodzeniach ani pomocy materialnej, a przecież brakowało podstawowego zaopatrzenia w żywność i odzież.

Wśród licznych inicjatyw władz akademickich UJ powstał zamiar

¹ *Universitas Rediviva* — W 50 rocznicę pierwszej powojennej inauguracji UJ. Biuletyn Informacyjny Rektora UJ Nr 3 (29), Kraków 1975.

wznowienia działalności znanych z lat przedwojennych Powszechnych Wykładów Uniwersyteckich oraz — na podobnej zasadzie — zorganizowania kursu naukowo-informacyjnego o Ziemiach Zachodnich, który przygotowywałyby pionierów chętnych do osiedlania się na ziemiach odzyskiwanych.

Aby wyjaśnić tło tej ostatniej inicjatywy, trzeba w rozważaniach tych cofnąć się w czasie do okresu okupacji, kiedy to w warunkach konspiracyjnych poszczególni pracownicy nauki (często o sobie wzajemnie nie wiedząc) opracowywali szereg zagadnień z dziedziny stosunków polsko-niemieckich, a w tym zachodniej granicy Polski po odzyskaniu niepodległości. I tak np. z inicjatywy znanego poznańskiego historyka prof. Zygmunta Wojciechowskiego, problematyką tą zajęli się w Krakowie: doc. Rajmund Buławski, dr Józef Kokot oraz dr Antoni Wrzosek². W 1942 r. opracowali oni memoriał dotyczący zasad zasiedlania terenów zachodnich, które — jak się spodziewano — Polska przejmie po zakończeniu wojny. Pracując później indywidualnie, gromadzono nadal materiały naukowe dokumentujące prawa Polski do Ziem Zachodnich. Tematyką tą doc. Buławski „zaraził” skutecznie niektórych pracowników UJ, a szczególnie prof. dr St. Schmidta³, który na własną rękę gromadził począł dane z materiałów niemieckich, a tuż po wojnie stał się rzecznikiem kursu o Ziemiach Zachodnich na forum Senatu. Po wojnie okazało się też, że podobną działalność prowadzili podczas okupacji niektórzy pracownicy naukowci Akademii Górniczej, a szczególnie prof. dr Walery Goetel i doc. dr Andrzej Bolewski. Znaleźli się oni później w gronie ekspertów na konferencji szefów rządów w Poczdamie⁴.

Tak więc w styczniu 1945 tematyka Ziem Zachodnich znalazła się w centrum uwagi członków senatów obu uczelni.

I KURS NAUKOWO-INFORMACYJNY

Konieczność zorganizowania życia gospodarczego dla osadników napływających na tereny wyludnionych i zniszczonych Ziem Zachodnich wymagała szybkiego przygotowania pionierów mających zająć się organizacją różnych dziedzin życia: administracji, gospodarki lub oświaty. W tej sytuacji na zebraniu Senatu UJ w dniu 22 lutego powołana została Komisja Senacka⁵, mająca za zadanie: zebrać materiały, opraco-

² A. Wrzosek: *Przyczynek do genezy Rady Naukowej dla Zagadnień Ziem Odzyskanych*. „Studia Śląskie” 1977 t. 32.

³ Arch. UJ: S III 869/1 — Przedmowa St. Schmidta do wydawnictwa.

⁴ A. Bolewski: *Z drogi do Poczdamu*. Kraków 1977, II wyd. 1987.

⁵ *Universitas Rediviva...*, tamże.

wać program i pozyskać odpowiednich wykładowców dla zorganizowania kursu, który zaznajamiałby słuchaczy z całokształtem zagadnień dotyczących Ziemi Zachodnich. W Komisji tej znalazł się prof. dr Stefan Schmidt, a ponadto profesorowie: Władysław Semkowicz, Tadeusz Glemma, Eugeniusz Romer, Witold Trąmpczyński i doc. dr Stanisław Leszczycki. W wyniku prac Komisji, prowadzonych przy współdziałaniu władz Akademii Górniczej utworzona została jednostka organizacyjna o nazwie: „Kurs Naukowo-Informacyjny o Ziemiach Zachodnich”.

Wnioskiem z dnia 10 marca 1945 władze obu uczelni wystąpiły do Ministra Oświaty dr S. Skrzyszewskiego⁶ o zatwierdzenie kursu i jego programu oraz o udzielenie kursowi pomocy finansowej (według załączonego preliminarza). W krótkim czasie, bo z datą 16 marca nadeszła odpowiedź Ministra, który zatwierdził kurs jako organizację oraz zgodził się objąć nad nim patronat, a ponadto powiadomił organizatorów o przydzielonej na ten cel kwocie 60 000 zł z subwencji na naukę⁷. Poparcia finansowego udzieliło również Ministerstwo Administracji Publicznej⁸

Po formalnym zatwierdzeniu Kursu powołano Komisję Organizacyjną, w skład której weszli⁹: rektorzy obu uczelni — prof. dr Tadeusz Lehr-Spławiński i prof. dr Walery Goetel, prodziekan Wydziału Rolnego prof. dr Stefan Schmidt, doc. dr Henryk Batowski, doc. dr Rajmund Buławski, ks. prof. dr Tadeusz Glemma, inż. Łukasz Kołodzki, doc. dr Stanisław Leszczycki, prof. dr Władysław Łoskiewicz, dr Paweł Rybicki, prof. dr Władysław Semkowicz, doc. dr Józef Szaflarski, doc. dr Witold Trąmpczyński i dr Antoni Wrzosek. Kierownictwo Kursu powierzono prof. dr St. Schmidtowi, zastępcą kierownika został doc. dr J. Szaflarski, a funkcję sekretarza objęła p. Ewa Garbacikowa, która stała się później prawdziwym „spiritus movens” kursu.

W krótkim czasie opracowano szczegółowy program i prospekt kursu oraz legitymacje i zaświadczenia dla jego uczestników. Program dostosowany był do różnego stopnia przygotowania słuchaczy. Na kurs przyjęto 413 kandydatów, którzy rekrutowali się w dużej mierze spośród nauczycielstwa, także wśród urzędników, wolnych zawodów (lekarze, inżynierowie, rolnicy, księża) oraz studentów. Zajęcia rozpoczęły się 5 kwietnia 1945 uroczystą inauguracją, w której uczestniczył minister dr S. Skrzyszewski. Wykład inauguracyjny pod tytułem *Trzy linie polity-*

⁶ Arch. AN: sygn. 8746 — Min. Oświaty — Dep. Nauki, Lp 4 Uniwersytety i Arch. UJ: S III 869/1.

⁷ Arch. AN: sygn. 18/13 — Min. Oświaty — Wydz. Finansowy, Subwencje dla instytucji i organizacji.

⁸ Arch. UJ: S III 869/1 — Skład personalny Komisji Senackiej oraz sprawy organizacyjne.

⁹ Arch. UJ: S III 869/2 — Sprawozdania z działalności.

czne Polski wygłosił prof. dr Z. Mysłakowski. Wykłady odbywające się pod hasłem „Wracamy na Ziemię Piastów” obejmowały głównie przedmioty historyczne, geograficzne, demograficzne i ogólno-gospodarcze. Zajęcia odbywały się codziennie w godzinach popołudniowych i objęły łącznie 120 godzin wykładowych¹⁰. Informowały o nich afisze umieszczone na murach miasta. Średnia frekwencja wynosiła początkowo 350 osób (słuchacze nie mieścili się w sali Kopernika UJ i zajęcia trzeba było przenieść do sali II Domu Akademickiego na Oleandrach), później obniżyła się do 200 osób. Wobec ciągłego napływu chętnych uruchomiono równoległy kurs o średniej frekwencji 150 osób (powtarzano na nim te same wykłady).

Pierwszy turnus odbył się w okresie od 5 kwietnia do 27 czerwca, drugi od 23 kwietnia do 17 lipca 1945. Oba ukończyło łącznie około 250 osób, część uczestników wyjechała wcześniej na Ziemię Zachodnie. Wykłady na pierwszym turnusie prowadziło 35 prelegentów, na drugim — 26 prelegentów. Były one publikowane w specjalnej serii wydawniczej Polskiego Związku Zachodniego, a także w prasie krakowskiej (w cyklu „O Ziemach Odzyskanych”) i różnych periodykach. Z planowanych 35 publikacji PZZ ukazało się drukiem 26 broszurek (niektóre źródła podają 28) w nakładzie po 5000 egzemplarzy (Aneks 1).

Dla absolwentów i wykładowców obu turnusów kursu, a także dla członków Rady Naukowej przy Biurze Studiów Osadniczo-Przesiedleńczych (kierowanym przez doc. R. Buławskiego), zorganizowano w dniach 3-10 sierpnia objazd terenowy celem zapoznania się na miejscu z problematyką odzyskanych ziem Śląska Dolnego i Opolskiego. W wyprawie odbywanej trzema samochodami ciężarowymi wzięło udział około 70 osób wraz z uzbrojoną eskortą wojskową, przydzieloną przez władze z uwagi na trudne i niebezpieczne jeszcze warunki podróży na tych terenach. Trzeba bowiem pamiętać, że wiele miejscowości leżało w gruzach, a mniej zniszczone były w znacznym stopniu wyludnione, gdyż ludność niemiecka masowo odpłynęła na zachód (w wyniku ewakuacji, paniki lub późniejszego przesiedlenia), zaś polscy osadnicy stopniowo przybywali z różnych stron¹¹. Orientacja w miastach była bardzo utrudniona, grasowali też wszelkiego rodzaju złodzieje i „szabrownicy”. W lasach ukrywały się jeszcze resztki zbrojnych oddziałów niemieckich. Oczywiście polskie nazwy miejscowości nie były jeszcze powszechnie znane, dopiero przywracano je lub stopniowo ustalano.

Trasa wiodła z Krakowa przez Gliwice, Kędzierzyn i Opole do Wro-

¹⁰ Tamże.

¹¹ L. Gluck: *Od Ziem Postulowanych do Ziem Odzyskanych*. Warszawa 1971 s. 88-90.

clawia, a następnie przez Legnicę, Złotoryję, Jelenią Górę do Karpacza¹². Dalsze etapy wyprawy to: Cieplice, Kowary, Kamienna Góra, Wałbrzych oraz Szczawno, Świdnica, Dzierżoniów, Srebrna Góra i Polanica Zdrój. Wracano przez Kłodzko, Paczków, Nysę, Prudnik i Górny Śląsk. Na terenach Dolnego Śląska przewodnikiem wyprawy był dr A. Wrzosek. Na trasie zwiedzano najmniej zdewastowane działaniami wojennymi zakłady przemysłowe, uzdrowiska i tereny rolne, zapoznając się równocześnie z krajobrazem i możliwościami osadnictwa na tych terenach. Była to prawdopodobnie pierwsza tak liczna polska podróż studialna na Ziemiach Odzyskanych.

Po ukończonym kursie słuchacze wystosowali do władz UJ i AG adres (opatrzone wieloma podpisami), będący wyrazem wdzięczności za trud przygotowania kursu.

Powstałe w sierpniu Biuro Ziem Odzyskanych Ministerstwa Oświaty nawiązało współpracę z kierownictwem Kursu Informacyjnego¹³, zamawiając równocześnie publikacje wydawane przez PZZ, które traktowano jako pomoc w pracach Biura. Część ich nakładu zamawiał też Wydział Bibliotek przy Ministerstwie Oświaty dla inspektorów szkolnych i bibliotek. Z materiałów tych korzystały również inne jednostki centralne, np. Główny Urząd Planowania Przestrzennego.

Współpraca kierownictwa Kursu z PZZ nie układała się jednak dobrze, gdyż wydawca ten nie dotrzymywał ustalonych terminów publikacji oraz wypłaty honorariów autorskich. W tej sytuacji rozwiązano umowę z PZZ 1 III 1946.

II KURS

W warunkach dużego zainteresowania obydwoma turnusami Kursu o Ziemiach Zachodnich oraz wciąż zgłaszającymi się chętnymi, a także wobec nie wyczerpania zagadnień gospodarczych, do których zabrakło prelegentów i materiałów, Kierownictwo Kursu postanowiło zorganizować kolejny kurs w r. 1946. 23 listopada 1945 odbyło się posiedzenie Komisji Organizacyjnej¹⁴, na którym podsumowano dotychczasową działalność I kursu (łącznie z wyjazdem szkoleniowym na Dolny Śląsk) i potwierdzono konieczność zorganizowania kolejnej serii wykładów poświęconej tym razem tematyce gospodarczo-przemysłowej. Jako nowe tematy pojawić się miały: górnictwo, hutnictwo, zagadnienia komunikacyjne, przemysł, rzemiosło i handel. Stwierdzono, że kurs powinien za-

¹² A. Wrzosek: *Przyczynek do genezy...*

¹³ Arch. AN: sygn. 383/12 — Ministerstwo Oświaty — Biuro Ziem Odzyskanych.

¹⁴ Arch. UJ: S III 869/3 — Sprawozdania z posiedzeń Komisji Organizacyjnej Kursu o ZZ.

interesować szerokie warstwy społeczeństwa koniecznością szybkiej odbudowy przemysłu na Ziemiach Zachodnich oraz zyskać do tej sprawy wielu chętnych do wyjazdu i osiedlenia się.

Na czele Komisji Organizacyjnej II Kursu stanęli rektorzy obu uczelni: UJ i AG oraz ścisły komitet w osobach prof. dr E. Romera, prof. dr St. Schmidta i dr K. Maślankiewicza. Do Komisji dokooptowano nowych członków, w tym przedstawicieli przemysłu. Byli to: inż. A. Wierzbicki, dr K. Maślankiewicz, inż. Łempicki, dziekan prof. dr J. Dąbrowski i doc. dr A. Bolewski. Razem Komisja ta liczyła 27 osób. W skład kierownictwa II Kursu powołani zostali: prof. dr St. Schmidt — jako kierownik naukowy, dr K. Maślankiewicz — kierownik administracyjny i prof. dr E. Romer — redaktor wydawnictw, a sekretariat objęły panie: E. Garbacikowa i J. Załęska.

Na kolejnych posiedzeniach omawiano działania podejmowane dla zorganizowania kursu. Postanowiono, że będzie to 3-miesięczny cykl wykładów, a prelegenci będą powoływani nie tylko z obu uczelni (tym razem z przewagą AG), ale także spośród przedstawicieli przemysłu. Na podstawie subwencji przyznanych przez Ministerstwa: Oświaty, Przemysłu i Ziem Odzyskanych, ustalono uposażenia dla kierownictwa II Kursu¹⁵: kierownik naukowy — 2000 + 1000 zł ryczałt wydatków, kierownik administracyjny — 2500 + 1500 zł, sekretarz — 200 + 500 zł. Dietyienne dla prelegentów ustalono na kwotę 400 zł.

W rezultacie zorganizowano dwa turnusy II Kursu Informacyjnego¹⁶, a mianowicie:

I turnus w dniach 1 IV 1946 — 15 VII 1946, obejmujący 36 wykładów 2-godzinnych (Aneks 2)

II turnus od 15 II 1947 do 1 IV 1947, obejmujący 27 wykładów (Aneks 3).

Wykład inauguracyjny dla II Kursu wygłosił prof. dr J. Dąbrowski pt. *Walka polskości z niemczyzną*. Odbił się on w sali Kopernika UJ. Zajęcia odbywały się 3 razy w tygodniu (poniedziałki, środy i piątki). Honorarium za wykład 2-godzinny wynosiło 1000 zł¹⁷.

I turnus ukończyło 126 uczestników kursu, uczęszczała nań również szersza publiczność. Uczestnicy rekrutowali się z różnych grup społecznych: urzędników (20%), nauczycielstwa (16%), studentów (40%), rzemieślników i pracowników naukowych (po kilka %) oraz innych zawodów (łącznie 13%). Na zakończenie zorganizowano 16-dniową wycieczkę na Pomorze i Dolny Śląsk — pod przewodnictwem rektora UJ prof. dr

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Arch. AN: Sygn. 383/8 — Kursy, sprawozdania z działalności Kursu o ZZ.

¹⁷ Arch. UJ: S III 871/1 — Programy wykładów i publikacji.

T. Lehr-Spławińskiego¹⁸. Wzięły w niej udział 54 osoby, głównie nauczycielstwo. Wycieczkę zorganizowano wspólnie z grupą członków Rady Naukowej dla zagadnień Ziem Odzyskanych, przy poparciu Ministerstw: Ziem Odzyskanych, Komunikacji i Apropowizacji¹⁹. Opłata za uczestnictwo wynosiła 1250 zł od osoby, resztę kosztów pokryto z subwencji przydzielonych Kursowi.

Trasa wycieczki wiodła z Krakowa do Warszawy, a dalej przez Płońsk, Ciechanów, Mławę, Kuklin i Nibork (Nidzicę) do Olsztyna. Dawną granicę przekraczano w miejscowości Napierki. Uczestnicy wycieczki mieli możliwość podziwiać krainę malowniczych jezior i lasów. Dalsze etapy wycieczki to: Elbląg, Malbork, Sopot, Gdynia, Wejherowo, Nowa Wieś, Łeba, Koszalin, Kołobrzeg, Świnoujście, Szczecin, Kostrzyń, Zielona Góra, Bolesławiec, Szklarska Poręba, Cieplice, Wałbrzych i Wrocław, skąd nastąpił powrót do Krakowa²⁰. Trasę podzielono na odcinki poświęcone poszczególnym zagadnieniom (przemysł, rolnictwo, osadnictwo wiejskie i miejskie oraz inne)²¹. Dla uczestników uzyskano przydział żywności, noclegi ułatwiały terenowe placówki PUR (Polski Urząd Repatriacyjny). Konieczne było zabranie przez uczestników prowizorycznej pościeli.

Koszty działalności II Kursu o Ziemiach Zachodnich (1 IV 1946-31 III 1947) wyniosły 272 461 zł, w tym akcja odczytowa — 144 700 zł. Około 33% kosztów pokryto z subwencji Ministerstwa Oświaty²².

Po rozwiązaniu umowy wydawniczej z Polskim Związkiem Zachodnim próbowano nawiązać współpracę z Państwowym Wydawnictwem Książek Szkolnych, które miało wydać drukiem wykłady II Kursu w postaci 7 tomików o jedności tematycznej²³. Kontakty z tym wydawcą nie przyniosły jednak rezultatu i wreszcie po wielu staraniach, druku wykładów podjęła się Zachodnia Agencja Prasowa²⁴. W efekcie wielu projektów i zmian wynikających ze zmiany wydawcy, ukazał się drukiem tomik zawierający 12 referatów z dziedziny bogactw kopalnych, górnictwa i hutnictwa. Przedmowę do tej publikacji napisał prof. dr St. Schmidt²⁵. Do druku przygotowano dwa dalsze tomiki obejmujące zagadnienia węgla oraz przemysłu i rzemiosła²⁶, lecz w materiałach źródłowych nie udało się stwierdzić, czy tomiki te ukazały się.

¹⁸ Arch. UJ: S III 871/2 — Wykazy wygłoszonych wykładów.

¹⁹ Arch. UJ: S III 872 — Afisze, druki, artykuły w prasie.

²⁰ Arch. UJ: S III 869/5 — Wycieczki 1945-48.

²¹ Arch. AN: Sygn. 383/8 — Min. Oświaty — Biuro Ziem Odzyskanych, kursy.

²² Arch. AN: Sygn. 383/8 — j.w.

²³ Arch. UJ: S III 871/3 — Programy wykładów i publikacji.

²⁴ Arch. UJ: S III 869/3 — Sprawozdania z posiedzeń Komisji Organizacyjnej Kursu o ZZ.

²⁵ Arch. UJ: S III 869/1 — Przedmowa St. Schmidta do wydawnictwa.

²⁶ Arch. AN: Sygn. 383/8 — Min. Oświaty — Biuro Ziem Odzyskanych, kursy.

III KURS

Na zebraniu Komisji Senackiej i kierownictwa II Kursu odbyłym 26 marca 1947 wyłonił się projekt nowego kursu obejmującego około 30 wykładów poświęconych zagadnieniom wybrzeża morskiego²⁷. Wygłoszenie wykładu inauguracyjnego postanowiono powierzyć Delegatowi Rządu d/s Wybrzeża — ministrowi inż. Eugeniuszowi Kwiatkowskiemu. Pismem z 10 kwietnia 1947 minister Kwiatkowski wyraził zgodę na wygłoszenie odczytu i potwierdził jego tytuł *Nowa Polska i Jej Morze*²⁸. Odczytem tym rozpoczął się III cykl wykładów o Ziemiach Zachodnich pod hasłem „Morze i Wybrzeże”. Zajęcia odbywały się 3 razy w tygodniu od 26 IV do 28 VI 1947 i objęły łącznie 22 wykłady o tematyce morskiej i nadmorskiej (Aneks 4). Omawiano w nich zagadnienia gospodarki morskiej, polskie porty i miasta Wybrzeża oraz sprawy żeglugi i rybołówstwa²⁹. Na zakończenie kursu odbyła się kilkudniowa wycieczka wzdłuż wybrzeża, o której brak zapisów dokumentalnych.

Organizacja III Kursu o Ziemiach Zachodnich uzyskała poparcie (m.in. finansowe) Ministerstw: Oświaty, Przemysłu i Ziem Odzyskanych.

UWAGI KOŃCOWE

Wykłady o Ziemiach Zachodnich odbywały się jeszcze w pierwszym półroczu 1948 r. Organizowały je nadal: UJ i AG, ale nie jako kurs, lecz jako serie prelekcji pod nazwą *Wykłady o Ziemiach Zachodnich i Wykłady Powszechne UJ*. Odbywały się przeważnie 2 razy w tygodniu i miały charakter mniej zorganizowany. Pewnym wyjątkiem był tygodniowy cykl prelekcji (11-17 kwietnia 1948) w ramach „Tygodnia Ziem Odzyskanych” urządzanego przez Polski Związek Zachodni³⁰. Wśród prelegentów znaleźli się m.in.: red. Wilhelm Szewczyk, dr Mieczysław Orłowicz, dr Franciszek Uhorzak.

W ślad za kursami krakowskimi pojawiać się zaczęły kolejne kursy poświęcone tematyce Ziem Zachodnich, organizowane w innych miejscowościach (na terenach zachodnich). Były to przeważnie kursy do kształcące dla nauczycielstwa. Organizowały je różne instytucje naukowe (np. Instytut Śląski w Katowicach czy Instytut Zachodni w Poznaniu) lub oświatowe (kuratoria). W latach 1945-48 kursy takie odby-

²⁷ Arch. UJ: S III 869/3 — Sprawozdania z posiedzeń Komisji Organizacyjnej Kursu o ZZ.

²⁸ Arch. UJ: S III 871/1 — Wykłady o ZZ. Programy prac. Wykazy wygłoszonych wykładów 1946-47.

²⁹ J.w.

³⁰ Arch. UJ: S III 872 — Afisze, druki, artykuły w prasie.

wały się w: Bytomiu, Osiecznej k/Leszna, we Wrocławiu, w Karpnikach k/Jeleniej Góry, Szklarskiej Porębie, Olsztynie, Bystrzycy Kłodzkiej.

Wszystkie te kursy odegrały określoną rolę w procesie integracji Ziemi Odzyskanych z Macierzą, jednak kurs zorganizowany przez Uniwersytet Jagielloński i Akademię Górniczą w Krakowie był pierwszą i największą taką imprezą naukowo-informacyjną. Działalność rozpoczęła w czasie, gdy trwały jeszcze walki zbrojne na odzyskiwanych ziemiach; wyprzedzała napływ ludności polskiej na wyzwolane tereny. Duże znaczenie miał też cykl broszur informacyjnych, opracowanych przez najwybitniejszych znawców zagadnień. Stały się one pierwszymi źródłami ogólnoinformacyjnymi o wielu zagadnieniach Ziemi Zachodnich. Kierownictwo Kursu i jego wykładowcy współdziałali także z Polskim Radiem i prasą. Na jej łamach znajduje się wiele rozproszonych artykułów i notatek zaczerpniętych z tego źródła.

Kurs Naukowo-Informacyjny Uniwersytetu Jagiellońskiego i Akademii Górniczej w Krakowie pozostaje przykładem samorządnego włączania się nauki polskiej w nurt ważnych wydarzeń narodowych.

W tym miejscu pragnę wyrazić podziękowanie prof. drowi A. Bolewskiemu — jednemu z działających wówczas, a także aktywnemu do dzisiaj przedstawicielowi nauki — za podsuniecie myśli napisania tego artykułu i udzielenie mi wielu cennych uwag.

Artykuł wpłynął do Redakcji w kwietniu 1989 r.

ANEKS 1

WYKAZ BROSZUREK WYDANYCH PRZEZ POLSKI ZWIĄZEK ZACHODNI (Z ZACHOWANIEM KOLEJNOŚCI ICH NUMERACJI)

1. Antoni Wrzosek — *Zarys geografii fizycznej Śląska*
2. Józef Widajewicz — *Słowianie Zachodni*
3. Józef Widajewicz — *Związki Pomorza Zachodniego z Polską*
4. Rudolf Jamka — *Pradzieje Śląska* (5 mapek)
5. Kazimierz Piwarski — *Zarys dziejów Śląska*
6. Andrzej Bolewski — *Gospodarcze znaczenie przemysłu Śląska Zachodniego* (8 mapek)
7. Józef Szaflarski — *Zarys geografii fizycznej Pomorza Zachodniego* (3 mapki)
8. Tadeusz Kruszyński — *Co nam mówią zabytki o polskości ziem nad Odrą i przy ujściu Wisły*
9. Anna Kutrzebianka — *Etnografia polskich grup ludnościowych na zachodzie — Prusy i Kaszuby*
10. Stefan Szmidt — *Podstawy produkcji rolnej Ziemi Nowych cz. I.*
11. Jan Dąbrowski — *Ziemie Zachodnie jako tama ekspansji niemieckiej na wschód*
12. Eugeniusz Romer — *Duch Polski Zachodniej*

13. Tadeusz Lehr-Splawiński — *Zagadnienie kaszubskie a plemiona słowiańskie na wschodnim pograniczu Niemiec w wiekach średnich*
14. Witold Budryk — *Górnictwo na terenach polskich Ziem Zachodnich*
15. Kazimierz Nitsch — *Polskie gwary ludowe Ziem Zachodnich*
16. Rudolf Jamka — *Prusy Wschodnie w dobie prehistorycznej* (3 mapki)
17. Wojciech Stopczyk — *Znaczenie portów bałtyckich dla Polski*
18. Julian Makowski — *Polskie wody terytorialne*
19. Henryk Batowski — *Łużyce — zwięzła informacja*
20. Rudolf Jamka — *Pomorze w czasach prehistorycznych* (5 mapek)
21. Franciszek Bujak — *Ogólny zarys historii osadnictwa niemieckiego na zachodnich ziemiach Polski*
22. Stefan Inglot — *Kolonizacja wewnętrzna a napływ Niemców do Polski od XVI-XVIII w.*
23. Henryk Münch — *Pochodzenie i rozwój miast Polski Zachodniej w wiekach średnich* (zarys)
24. W. Konopczyński — *Walka z niemczyzną o Bałtyk*
25. Stefan Schmidt — *Podstawy produkcji rolnej Ziem Nowych cz. II*
26. Nie odnaleziono.

Wymienione wyżej broszury znaleźć można w Archiwum UJ.

ANEKS 2

SPIS WYKŁADÓW II KURSU O ZIEMIACH ZACHODNICH (TURNUS 1)

1. prof. dr J. Dąbrowski — *Walka polskości z niemczyzną*
2. prof. dr K. Piwarski — *Obrona polskości przed niemczyzną cz. I*
3. prof. dr K. Piwarski — *Obrona polskości przed niemczyzną cz. II*
4. prof. dr S. Leszczycki — *Geograficzne podstawy Polski współczesnej*
5. dr A. Wrzosek — *Krajobraz Ziemi Śląskiej*
6. doc. dr R. Buławski — *Aktualne zagadnienia osadnictwa Ziem Zachodnich*
7. doc. dr K. Starmach — *Rybackstwo słodkowodne na Ziemiach Zachodnich*
8. inż. A. Wierzbicki — *Znaczenie ekonomiczne przyłączenia nowych Ziem do Polski cz. I*
9. j.w. cz. II
10. prof. dr T. Marchlewski — *Aktualne zagadnienia hodowli zwierząt na Ziemiach Zachodnich*
11. prof. dr E. Chodnicki — *Lasy Ziem Zachodnich*
12. dr L. Kohutek — *Mazury a Polska*
13. dyr. inż. B. Krupiński — *Główne problemy przemysłu węglowego*
14. dyr. dr E. Rose — *Waga węgla w gospodarce Polski*
15. inż. H. Lubieński — *Wałbrzych i Ziemia Wałbrzyska pod względem gospodarczym*
16. dr inż. R. Krajewski — *Złóża rud na Dolnym Śląsku*
17. dyr. inż. W. Michejda — *Zastosowanie naukowej organizacji przy odbudowie Ziem Zachodnich*
18. prof. dr St. Czarnocki — *Złóża energetycznych minerałów użytecznych Ziem Zachodnich*
19. prof. dr J. Śląski — *Sadownictwo na Ziemiach Zachodnich i jego możliwości rozwoju*

20. prof. dr J. Zwierzycki — Zagadnienie soli potasowych a Ziemię Odzyskane
21. dyr. inż. T. Laskowski — Węgiel i jego rola w przyrodzie
22. prof. dr W. Budryk — Górnictwo polskie a Ziemię Odzyskane
23. dyr. dr F. Jopek — Rozwój produkcji i zbytu węgla
24. prof. dr W. Goetel — Zarys budowy geologicznej Ziemi Zachodnich
25. dr J. Bitorski — Polskie rybołówstwo morskie
26. prof. inż. E. Trepka — Przemysł chemii organicznej i farmacji na Ziemiach Zachodnich
27. prof. dr St. Schmidt — Aktualne zagadnienia rolne na Ziemiach Zachodnich
28. dyr. inż. A. Czeżowski — Kamieniołomy śląskie
29. dyr. dr R. Lutman — Dotychczasowe osiągnięcia kulturalne na Ziemiach Odzyskanych
30. dr Z. Izdebski — Zasady weryfikacji ludności na Ziemiach Odzyskanych
31. mgr St. Golachowski — Zagadnienia współżycia i scalenia ludności na Ziemiach Odzyskanych
32. konsul dr J. Włodek — Problem spławu węgla Wisłą
33. dyr. B. Małachowski — Zagadnienia turystyki na Ziemiach Zachodnich
34. prof. dr A. Krupkowski — Znaczenie hutnictwa dla gospodarki narodowej
35. prof. dr W. Łoskiewicz — Hutnictwo metali lekkich a Ziemię Odzyskane
36. dyr. dr T. Spiss — Odra jako problem gospodarczy i państwowotwórczy.

ANEKS 3

SPIS WYKŁADÓW II KURSU O ZIEMIACH ZACHODNICH (TURNUS 2)

1. prof. dr W. Krzyżanowski — Rola kapitału w zagospodarowaniu Ziemi Zachodnich
2. dyr. E. P. Ehrlich — Możliwości handlu na Ziemiach Zachodnich
3. dyr. mgr A. Gorywoda — Tendencje gospodarcze rzemiosła na Ziemiach Zachodnich
4. dr A. Wrzosek — Zniszczenia wojenne na Ziemiach Zachodnich
5. inż. S. Witkowski — Szczytowe osiągnięcia jakościowe nakazem wpływającym z odzyskania Ziemi Zachodnich
6. dyr. mgr W. Gomułka — Przemysł chemiczny Ziemi Zachodnich
7. dyr. inż. T. Rumanstorfer — Stosunki socjalne na Ziemiach Zachodnich pod kątem przemysłu węglowego
8. doc. dr K. Pieradzka — Z przeszłości ziem nad Nysą Łużycką
9. dyr. inż. H. Jodko — Metale nieżelazne na Ziemiach Zachodnich
10. inż. K. Suszyński — Węgiel brunatny na Ziemiach Zachodnich
11. inż. T. Grzędziński — Kauczuk naturalny i syntetyczny jako podstawa przemysłu gumowego
12. inż. W. Szunk — Doniosłość Ziemi Zachodnich dla rozwoju hutnictwa polskiego
13. dyr. inż. F. Jopek — Produkcja i zbył węgla kamiennego
14. red. B. Długolecki — Szczecin i Odra
15. dr Z. Grątkowski — Akcja repatriacyjna na Ziemiach Zachodnich pod kątem zainteresowania przemysłu węglowego
16. inż. E. Fryczkowski — Kopalnia Turów
17. red. E. Osmańczyk — Wieczór dyskusyjny — bilans pracy kulturalnej na Ziemiach Zachodnich

18. mgr A. Gozdawa-Reutt — Zagadnienia uwłaszczania w miastach Ziemi Zachodnich
19. prof. dr J. Zwierzycki — Węgiel brunatny na Ziemiach Zachodnich
20. mgr Brzostowski — Gospodarka kulturalna na Ziemiach Zachodnich
21. dyr. inż. Z. Majewski — Perspektywy rozwojowe przemysłu na Ziemiach Zachodnich
22. dyr. inż. E. Janczyk — Przemysł materiałów wybuchowych na Ziemiach Zachodnich
23. inż. T. Rezner — Przemysł nieorganiczny na Ziemiach Zachodnich
24. prof. dr T. Dobrowolski — Sztuka na Śląsku.

ANEKS 4

SPIS WYKŁADÓW III KURSU O ZIEMIACH ZACHODNICH

1. Min. inż. E. Kwiatkowski — Nowa Polska i Jej Morze
2. ks. doc. dr T. Kruszyński — Sztuka i kultura średniowieczna Gdańska i Szczecina
3. ks. doc. dr T. Kruszyński — Sztuka i kultura Gdańska i Szczecina w czasach nowożytnych
4. prof. dr K. Lepszy — Marynarka wojenna w naszej przeszłości
5. prof. dr W. Szafer — Przyroda Wybrzeża Ziemi Zachodnich
6. prof. dr B. Stelmachowski — Grupy etniczne Pomorza
7. Gustaw Morcinek — Rzec o polskim słowie na Śląsku
8. dr W. Górkowa — Polskie porty: Gdańsk, Gdynia, Szczecin
9. dyr. K. Strzegoński — Zagadnienia odbudowy miast Wybrzeża
10. dyr. M. Mysłowski — Odbudowa i eksploatacja portów morskich
11. dr A. Wielopolski — Gospodarcze zagadnienia nowej polskiej granicy morskiej
12. dyr. inż. S. Różański — Zespół portowo-miejski delty Wisły
13. dyr. inż. S. Różański — Przyszłość Kołobrzegu jako portu
14. dyr. dr J. Borowik — Rybołówstwo morskie jako źródło aprowizacji
15. dr J. Kulikowski — Polskie rybołówstwo morskie (technika i rozwój)
16. dr J. Kulikowski — Szczecin jako port rybacki
17. mgr W. Umiastowski — Znaczenie Szczecina dla krajów naddunajskich
18. prof. dr B. Kasprowicz — Organizacja usług w portach
19. prof. T. Ocieszyński — Rozwój polskiej żeglugi — przeszłość i perspektywy
20. dr R. Zaorski — Zagadnienia prawne morskiego terytorium państwa
21. inż. St. Szyborski — Zagospodarowanie Żuław
22. inż. St. Szyborski — Zagadnienia wychowania morskiego

Kraków, dnia 10 marca 1945 r.

No. 107/45

Dotyczy: Kursu uniwersyteckiego
o ziemiach zachodnich.

Ministerstwo Oświaty
na ręce Ob. Ministra Dra Skrzyszewskiego

W A R S Z A W I A.

Celem pogłębienia znajomości ziem zachodnich wśród pracowników, udających się na wyznaczone im posterunki na nowo objętych ziemiach zachodnich oraz wśród społeczeństwa polskiego, opracował Uniwersytet Jagielloński w porozumieniu z Akademią Górniczą w Krakowie projekt urządzenia w Krakowie w najbliższym czasie kursu wykładów uniwersyteckich o ziemiach zachodnich, który w załączeniu przedkładamy Panu Ministrowi z prośbą:

- 1/ O zatwierdzenie kursu i jego programu, a w wypadku decyzji przychylniej o łaskawe objęcie patronatu nad kursem.
- 2/ O szacowanie w razie możliwości otwarcia kursu swą obecnością.
- 3/ O udzielenie kursowi pomocy finansowej według załączonego preliminarza budżetowego.

Ponieważ chcielibyśmy kurs rozpocząć ze względu na pilność zarządzenia możliwie już dnia 21 marca b.r. - upraszamy o decyzję o ile możliwości przed tym czasem.

Rektor Akademii Górniczej

Rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego

/dr. Walery Goeteli/

/ dr. Tadeusz Lehr-Splawinski/

AS

J. Szlachetnicki

Ryc. 1. Wniosek do Ministra Oświaty o zatwierdzenie Kursu i jego programu (kopia)

RZECZPOSPOLITA POLSKA
MINISTERSTWO OŚWIATY

Nr IV-1743)45.

Warszawa, dn. 16 marca 1945 r.

Kierownictwo Kursów
 o Nowych Ziemiach Zachodnich

w Krakowie.

Przedstawiony mi projekt Kursów o Nowych Ziemiach Zachodnich zatwierdzam i zgadzam się na objęcie nad nimi patronatu.

Wyrażam uznanie za podjęcie i urzeczywistnienie tej tak ważnej w dzisiejszej chwili inicjatywy. Życzeniem moim jest, by Kursy były całkowicie bezpłatne i by mogły w nich wziąć udział jak najszersze rzesze obywateli.

Na wydatki związane z organizacją Kursów polecalem wypłacić sumę zł. 60.000.-

Nadmieniam, że Kursami zainteresowało się, Biuro Ziemi Zachodnich przy Prezydium Rady Ministrów i prosi o nadesłanie stenogramów względnie skryptów z wykładów, zwłaszcza wykładów oznaczonych Nr. 7, 8, 14, 15, 16, 21, 25, 27, 17 i 5.

[Podpis]
 Minister

Ryc. 2. Pismo Ministra Oświaty zatwierdzające Kurs

UNIwersYTET JAGIELLOŃSKI I AKADEMIA GÓRNICZA
WYKŁADY O ZIEMIACH ZACHODNICH – ROK II.
KRAKÓW, UL. PODWALE 1, I. P.

Legitymacja Nr 86

Nazwisko i imię *Hoimiak Andrzej*
 Data urodzenia *1913*
 Zawód *Student*
 Zakład pracy
 Miejsce zamieszkania *II Jona Akademicki*
 Sekretarz: *E. Jablonski*
 Kraków, dnia *15 IV 1946*

Kierownik kursu

[Signature]

Ryc. 3. Legitymacja Kursu

UNIwersYTET JAGIELLOŃSKI
i AKADEMIA GÓRNICZA
KURS NAUKOWO-INFORMACYJNY O ZIEMIACH ZACHODNICH

Nr 1

ANTONI WRZOSEK

ZARYS
GEOGRAFII FIZYCZNEJ
ŚLĄSKA

KRAKÓW 1945

Nakład i skład główny:

POLSKI ZWIĄZEK ZACHODNI
WOJEWÓDZKI ZARZĄD OKRĘGOWY W KRAKOWIE
 Floriańska 55. Tel. 551-81

Ryc. 4. Pierwsza z broszurek wydanych przez PZZ

**CZESTNICY + I. KURSU
 NAUKOWO-INFORMACYJNEGO
 O ZIEMIACH ZACHODNICH
 MAJA, ZA SZCZYT ZŁOŻYC
 UNIWERSYJETOWI JAGIELLOŃSKIEMU
 ZA REKT. PROF. DR. T. CHR-SPIAWIŃSKIEGO**
 I
**AKADEMII GÓRNICZEJ
 ZA REKT. PROF. DR. W. GOETLA
 NA RĘCE KIEROWNIKA KURSU
 PROF. DR. ST. SCHMIDTA
 WYRAZY + PODZIĘKOWANIA
 I W DZIĘCZAKU
 ZA CODZIENNY 3 MIESIĘCZNY TRUD
 CZCI GÓDNYCH
 WYKŁADOWCÓW**

Ryc. 5. Fragment (str. 2) dziękczynnego adresu skierowanego do władz uczelni

UNIwersytet Jagielloński i Akademia Górnicza w Krakowie

II Kurs wykładów o Ziemiach Zachodnich

PONIEDZIAŁEK 27 maja br. godz. 18	Dr inż. Roman Krajewski: Złóża rud na Dolnym Śląsku
ŚRODA 29 maja br. godz. 18	Dyr. inż. Władysław J. Michejda: Zastosowanie Naukowej Organizacji przy odbudowie Ziem Zachodnich
PIĄTEK 31 maja br. godz. 18	Prof. inż. Stefan Czarnocki: Złóża energetycznych minerałów użytecznych Ziem Zachodnich

Sala Kopernika, Collegium Novum, ulica Gołębia L. 24, II p.

Sekretariat czynny codziennie od godziny 12-13 i 17-18, ul. Podwale L. 1, I p. (róg Kapucyńskiej)

Wstęp wolny dla wszystkich

Złóż datkę na pomoc zimową

Ryc. 6. Afisz ogłaszający zajęcia II Kursu

